

עוד בעניין מנגנון ההתגברות

מאת

גדעון ספיר*

חלק נכבד מהציבור במדינת ישראל טוען בלהט, כבר עשרות שנים, ש'המהפכה החוקתית', כמו גם מהלכים רבים נוספים שביצע בית המשפט העליון מאז ההכרזה על 'המהפכה' ועד היום, הם 'בעייתיים' מנקודת מבט דמוקרטית. תחושת אי ההוגנות פגעה קשות בדימויו ובמעמדו של בית המשפט העליון, דבר המתבטא, למרבה הצער, בירידה דרסטית במידת האמון של הציבור בבית המשפט.

על רקע זה נדונות לאחרונה, בשיח הציבורי והפוליטי, מספר הצעות לשינוי בשורות הבאות אתיחס בקיצור נמרץ לאחת מהן – הוספה של "מנגנון התגברות" לטקסט החוקתי. מי שמעוניין בתיאור מעמיק ומפורט יותר של הדברים מוזמן לעיין, בין היתר, בפרקים 5-8 של ספרי **המהפכה החוקתית – עבר, הווה, עתיד** שבהם הרחבתי בעניין.

כאמור, מתנגדי המהפכה החוקתית מבקשים להוסיף פסקת התגברות לכל חוקי היסוד ולמצער לחוקי-יסוד: כבוד האדם וחירותו. מהלך כזה, הם טוענים, ישיב על כנו את האיזון הראוי בין שלוש רשויות השלטון. לעומתם טוענים אחרים שהוספת פסקת התגברות פירושה פגיעה חמורה בדמוקרטיה (המהותית) ובהגנה על זכויות אדם. להלן אסביר מדוע לדעתי אין צדק בטענת המתנגדים. לשם כך, נצטרך לשוב תחילה למושגים ראשונים ולבחון את שאלת היסוד: מהי מטרת החוקה?

על פי הבנה מקובלת, החוקה נועדה להגן מפני פגיעה על ערכי יסוד, שכולנו מחויבים להם. אולם, אם מדובר בערכים המוסכמים על הכול, מהיכן נובע החשש שנפגע בהם? התשובה המקובלת מבחינה בין מצבי "פיכחון" למצבי "שיכרות". במצבי פיכחון אנחנו אכן מחויבים לאותם ערכים ופועלים לאורם, אולם ייתכנו מצבים שבהם נאבד באופן זמני את שיקול הדעת ההגיוני ובמהלכם נפעל בדרך המנוגדת לערכינו. לאחר זמן מה, כשנתפכח ונשוב לשפיותנו, נצטער מאד על העוולות שגרמנו בשעת השכרות, אך את הנעשה לא ניתן יהיה להשיב. לפי הסבר זה, המנגנון החוקתי אמור לספק לנו הגנה מפני סכנת הבגידה הזמנית בערכים. הערכים – המתורגמים לשפת הזכויות – יעוגנו בחוקה; החוקה תקבל מעמד עליון

* פרופ' מן המניין, אוניברסיטת בראילן.

ותשוריין מפני שינוי מזדמן; והסמכות לאכיפתה תימסר בידי בית המשפט, שלפי הנטען חסין יותר מהציבור הרחב מפני סכנת השכרות.

כנגד הרציונל האמור והמודל החוקתי שנבנה לאורו (להלן: המודל הקלסי) נטענו טענות רבות, מתוכן אדגיש כאן טענה מרכזית אחת. אם נבחן את התיקים המרכזיים – בישראל, כמו גם בדמוקרטיה אחרות – שבהם פסל בית המשפט חקיקה ראשית, נגלה שמדובר בסוגיות השנויות במחלוקת ציבורית אמיתית, שהתעוררה ונותרה בעינה למרות ששני הצדדים היו ועודם פיכחים לחלוטין. ניקח לדוגמה את תופעת הכניסה הבלתי חוקית של מסתננים/מהגרי עבודה/פליטים לתחומי ישראל, המעסיקה בעשורים האחרונים את מקבלי ההחלטות במדינה. כידוע, בית המשפט העליון פסל עד כה ארבע פעמים חקיקה של הכנסת שנועדה להתמודד עם התופעה. לאחר כל פסילה מיתנה הכנסת את האמצעים שבהם ניתן יהיה לנקוט בנושא, אך למרות זאת בית המשפט שב ופסל גם את החוק המתוקן. בכל ארבע הפעמים, תומכי החקיקה לא כפרו בצורך לשמור על זכויותיהם של הנכנסים לארץ בגניבה, כמתחייב (גם) מהוראות חוקי־סוד: כבוד האדם וחירותו. הם רק סברו שבנסיבות העניין יש לתת משקל משמעותי לאינטרסים של מדינת ישראל ולזכויות של אזרחיה. נקודת המחלוקת בין הכנסת לבין בית המשפט הייתה אפוא בשאלה מהו ההסדר שיאזן באופן ראוי בין הזכויות והאינטרסים המתנגשים.

תשובה ברורה לשאלה הנ"ל, כמו גם לשאלות רבות נוספות, לא ניתן למצוא בטקסט של חוקי־סוד: כבוד האדם וחירותו. הדבר אינו נובע מהלקונית המופלגת של חוק היסוד, או מהנסיבות הבעייתיות של קבלתו, אלא מתכונה משותפת לחלק ניכר של התכנים הכלולים בחוקות. גם כשחוקות מתקבלות בהליך תקין וראוי – שכולל בין היתר הסכמה רחבה לגבי הנוסח והתוכן של החוקה – עדיין מתגלעות מחלוקות רבות בשאלה כיצד לפרש את החוקה ומה מתחייב ממנה במקרים ספציפיים. כפי שהסבירו מלומדים רבים, את "הבעיה" הזאת לא ניתן לפתור באמצעות ניסוח מפורט של החוקה וגם לא באמצעות אימוץ של כללי פרשנות מגבילים. כפועל יוצא, כשבתי משפט פוסקים במקרים הללו לצד כלשהו, הם אינם 'אוכפים' את הוראות החוקה, אלא מכריעים במחלוקת הערכית, תוך הפעלה של שיקול דעת חזק. יוצא אפוא שהפקדת הסמכות לפסול חקיקה ראשית בידי בית משפט פירושה העברה של הסמכות להכריע במחלוקות ערכיות מן הציבור באמצעות נציגיו לידי בית המשפט. מהלך כזה מחייב הצדקה עצמאית. לדעת רבים, ואני ביניהם, אין בנמצא הצדקה כזאת.

בפרק השישי בספרי **המהפכה החוקתית – עבר, הווה, עתיד**, הצעתי אפוא רציונל אחר לאימוץ אסטרטגיה חוקתית – חוקה כמקדמת דליברציה. רציונל זה מבוסס על ארבע הנחות: ההנחה הראשונה והיסודית ביותר היא הנחת המחלוקת. בכל יחידה פוליטית, הומוגנית ככל שתהיה, יש דעות שונות בדבר ההסדר הראוי בעניינים רבים, בלי שיהיה אפשר להכריע ביניהן באמצעות כללי צדק שיהיו מקובלים על הכול. ההנחה השנייה היא שבנסיבות אלה עקרון הצדק שצריך לשלוט הוא עקרון ההכרעה הדמוקרטית. ההנחה השלישית היא שתפיסה ראויה של דמוקרטיה מחייבת שהכרעות, ובייחוד הכרעות בעניינים מהותיים, יתקבלו על ידי הציבור, לאחר שהתקיים בעניין דיון יסודי. תפיסה כזו של דמוקרטיה, שרואה ערך בדיון ובהכרעה ציבוריים בשאלות עקרוניות, לא רק מעניקה לציבור זכות לדון ולהכריע בשאלות כאלה, אלא אף מטילה עליו חובה מוסרית לממש את זכותו הלכה למעשה. ההנחה הרביעית והאחרונה היא שהמנגנון הפוליטי הרגיל נעדר אמצעים לתמרץ את הציבור לדון בשאלות מהותיות בכובד הראש הראוי. להפך,

מבנה המערכת הפוליטית מעורר חשש שהחלטות בעניינים מהותיים יתקבלו כבדרך אגב. תפקיד החוקה הוא לתת מענה על חשש זה, ולשפר את הסיכוי שעניינים מהותיים יוכרעו לאחר שקיבלו את תשומת הלב הראויה.

במערכת המבוססת על הנחות היסוד שתוארו עתה, המודל החוקתי יראה כך (להלן: המודל הדליברטיבי): החוקה תקבע שורה של עקרונות אבסטרקטיים, מתוך ידיעה שתוכנם ואופן יישומם המדויקים יישארו פתוחים לדיון. לבית המשפט תינתן סמכות מסוימת בנושא פרשנות החוקה ובחינת התאמתה של החקיקה הרגילה להוראותיה, אולם זכות המילה האחרונה תישמר למחוקק. תפקידו של בית המשפט לפי מודל זה הוא לשמש זרז לדיון מעמיק. מעורבותו בשיח החוקתי, והטיעונים הערכיים שיעלה, אמורים לדרבן את הציבור בכלל ובפרט את המערכת הפוליטית לדון ברצינות בשאלות החוקתיות. מדובר אפוא במודל המעניק לבית המשפט סמכות מסוימת בעניינים "חוקתיים", במטרה לקדם שיח ציבורי בסוגיות מהותיות, שיח שישדרג את ההליך המוביל להכרעות דמוקרטיות בעניינים מהותיים.

הרציונל של חוקה כמקדמת דליברציה הוא חדש יחסית בשיח החוקתי, אך בשנים האחרונות הוא צובר תאוצה. שלושה מודלים חוקתיים שונים אומצו בעשורים האחרונים בקנדה, באנגליה ובניו זילנד, וכפי שהסברתי בספרי כולם מתאימים למודל של חוקה כמקדמת דליברציה. שלוש המדינות משתייכות למשפחת חבר העמים הבריטי. בכולן נהג עד לאחרונה המודל הבריטי המסורתי, שהעלה על נס את העיקרון של עליונות המחוקק, אולם בעשורים האחרונים עבר על שלושתן תהליך שינוי חוקתי, המתאפיין בניסיון לחזק את ההגנה על זכויות ועל ערכי יסוד, בלי לפגוע בעיקרון הדמוקרטי המחייב הענקת מעמד מרכזי למחוקק בהכרעות ערכיות עקרוניות.

לטעמי, המודל החוקתי הדליברטיבי רלוונטי במיוחד בישראל. כאמור, אחת ההנחות שבבסיסו היא שהמנגנון הפוליטי הרגיל נעדר אמצעים לעודד את הציבור (באמצעות המערכת הפוליטית) לדון בשאלות מהותיות בכובד הראש הראוי. להפך, מבנה המערכת הפוליטית מעורר חשש שההיבטים העקרוניים ייזנחו לחלוטין או יידחו בלא דיון מספק, ולפיכך החלטות בעניינים מהותיים יתקבלו כבדרך אגב. הנחה זו זוכה לאישוש ברור במדינת ישראל. בישראל יש שילוב מצער בין עוצמת המחלוקת בעניינים מהותיים לבין היעדרה של תרבות דיון ושקילה מעמיקה של השאלות המהותיות השנויות במחלוקת. במדינה כמו ישראל, שהתרבות הפוליטית בה איננה מורגלת בשיח מעמיק ושקול, במדינה שבה המחטף הפוליטי הכוחני מחליף את שיקול הדעת והמשא ומתן המסודר, חשוב ליצור מנגנונים שישפרו את הסיכוי למידה כזאת של רצינות. אולם אסור שמנגנונים אלה יעקפו את המערכת הפוליטית ויחליפו אותה, כפי שמציע המודל הקלסי, אלא ראוי שהם יכוונו את המערכת הפוליטית ויעודדו אותה לפתח תרבות דיון וקבלת החלטות נאותה, כפי שמציע המודל הדליברטיבי.

כאמור, בספרי אני מתאר כמה מנגנונים התואמים את המודל הדליברטיבי, הנעים בין הקוטב של עליונות בית המשפט לקוטב של עליונות המחוקק. המודל הקנדי הוא הקרוב ביותר לקוטב הראשון. לפי מודל זה בית המשפט מוסמך לפסול חקיקה ראשית אך למחוקק שמורה הזכות לשריין חקיקה ראשית מפני פסילה באמצעות שימוש במנגנון התגברות. המודל הנירזילנדי הוא הקרוב ביותר לקוטב השני. חוק זכויות האדם הנירזילנדי הוא חוק רגיל, לא משוריין, אפשר לשנותו ולבטלו

בפרוצדורה רגילה ואינו מאפשר ביקורת שיפוטית. סעיף 4 לחוק קובע במפורש כי בית המשפט אינו רשאי לפסול חקיקה הפוגעת בזכויות המפורטות בחוק, אולם סעיף 6 לחוק מקנה לו מעמד מיוחד בכך שהוא מטיל על בית המשפט חובה לפרש חקיקה קיימת או עתידית, ככל שהדבר אפשרי, באופן שתעלה בקנה אחד עם הוראות החוק ולא תסתור אותן. סעיף שלישי המחזק את חשיבותו של חוק זכויות האדם הוא סעיף 7 המטיל על היועץ המשפטי לעבור על כל הצעות החוק המוגשות למחוקק ולהצביע על כל מרכיב המנוגד על פניו להוראות החוק. המודל הבריטי מצוי אי שם בין שני המודלים הקודמים. בדומה למודל הנירזילנדי, גם חוק זכויות האדם הבריטי אינו משוריין ולבית המשפט אין סמכות לבטל חקיקה ראשית אם לדעתו היא פוגעת בזכות אדם. עם זאת, סעיף 4 לחוק מאפשר לבית המשפט להכריז על "אי־התיישבות", במקרה שבו הגיע לכלל מסקנה שאי־אפשר ליישב בדרך של פרשנות בין דבר החקיקה לבין הערכים המוגנים בחוק זכויות האדם. החוק איננו מחייב את המערכת הפוליטית להגיב על הצהרת אי־ההתיישבות, אך הוא יוצר מנגנון (סעיף 10 לחוק) המאפשר לשר הממונה על התחום הרלוונטי להוציא צו ממשלתי שיתקן את החקיקה באופן שתעלה בקנה אחד עם הוראות החוק. צו כזה צריך לקבל את אישורם של שני בתי המחוקקים. עוד שמורה כמובן האפשרות לתקן את החוק באמצעות מנגנון חקיקה רגיל, וכפי שהתבטאו גורמים פוליטיים עובר לחקיקת החוק, יש להניח שתיקון כזה יתבצע או שלפחות סירוב לתקן ינומק כרבעי.

איזה מבין דגמי משנה אלה מתאים יותר למציאות הישראלית?

הספק הגדול המרחף מעל המודל הדליברטיבי הוא אם מודל זה, לגווניו, יצליח להשיג את המטרה הכפולה שהוצבה לו: חיזוק המודעות לחשיבותם של ערכי יסוד בסיסיים ובעקבות זאת גם חיזוק ההגנה עליהם, אך זאת בלי לקחת מן הציבור את הזכות והחובה להכריע בעניינים אלו בעצמו. קיים חשש שהמודל הדליברטיבי יפנה אל אחד משני הקצוות שהוא מבקש למצע ביניהם: החוקה לא תשיג את יעד הדליברציה, בין משום שהמחוקק יתעלם מעמדת בית המשפט, ויסרב לשקול ברצינות היבטים חוקתיים המתעוררים, ובין משום שהוא יקבל את עמדת בית המשפט בלא ערעור, בלי להשתתף באופן פעיל בתהליך ההכרעה. אהרן ברק סבור שלנוכח התרבות הפוליטית הקיימת היום בישראל, החשש הגדול יותר הוא מהתעלמות המחוקק מבית המשפט. אם טענת ברק נכונה, נראה שהמודל הדליברטיבי המתאים לישראל צריך להיות קרוב לצד של עליונות בית המשפט יותר מאשר לצד של עליונות המחוקק. במילים אחרות בישראל, להבדיל מבריטניה, לא כדאי להסתפק במתן אפשרות לבית המשפט להכריז על אי־התאמה בין החוק לבין הוראות החוקה, ויש לתת להכרזה שיניים באמצעות האפשרות לבטל את החוק על ידי בית המשפט, בכפוף לאפשרות שתינתן למחוקק להתגבר על פרשנותו של בית המשפט. מנגנון כזה כבר אומץ בישראל, בחוק־יסוד: חופש העיסוק, והדבר רק מחזק את זמינותו לישראל.

כפי שציינתי בפתח הדברים, יש הטוענים כי הכללתה של פסקת התגברות בחוקה תפגע פגיעה מהותית במעמדה של החוקה וברעיון שביסודה, ותוהים אם מסמך הכפוף למנגנון כזה ראוי בכלל להיקרא חוקה. יש הנוקטים לשון חריפה יותר, רואים במנגנון ההתגברות אמצעי המאפשר למחוקק לרמוס את הוראות החוקה וערכיה לצרכים פוליטיים צרים. אולם טענות אלה רלוונטיות רק אם חוקה פירושה מסמך המתאים להגיגיו ולמבנה של המודל הקלסי שתואר לעיל. אך זו אינה נקודת הראות האפשרית היחידה. את מנגנון ההתגברות אפשר לתאר לא כדרך להתעלמות

מהוראות החוקה ולהתגברות עליהן, אלא כדרך המאפשרת לציבור, באמצעות המחוקק, לחלוק על הפרשנות שנתן בית המשפט להוראות החוקה ולהתגבר על פרשנות זאת על ידי הצעת פתרון אחר, לגיטימי לא פחות מזה שהציע בית המשפט, לשאלות חוקתיות מסוימות. במילים אחרות, חוקה בתוספת מנגנון התגברות היא לא בהכרח חוקה מוחלטת אלא חוקה המציגה מודל חוקתי שונה מהמודל הקלאסי והמיועדת להגשים מטרות שונות מהמטרות שבבסיס המודל הקלאסי.

כאמור, הנחת המוצא של המודל הדליברטיבי היא שהחלטות בעניינים מהותיים חייבות להתקבל בידי הציבור, לאחר שיקול דעת מעמיק, אלא שלנוכח אופייה של המערכת הפוליטית, יש חשש שהן לא יזכו לתשומת הלב הראויה. חוקה הכוללת מנגנון התגברות עשויה לספק את התמריץ החסר. מנגנון הביקורת השיפוטית, בהתבסס על חוקה עליונה ומשורינית, מאפשר לבית המשפט לומר את דברו בשאלות מרכזיות, דבר המחייב את המחוקק לתת את דעתו עליהן. המחוקק יכול לקבל את עמדת בית המשפט או לדחותה, אולם דחייה תחייב את המחוקק לנמק בפירוט את הכרעתו. ודוק, סביר להניח שהמטרה של קיום דיון מעמיק בשאלות מהותיות תושג לא רק לאחר פסילת חוק בידי בית המשפט. עצם הידיעה שבית המשפט עשוי לפסול חקיקה בשל סתירה להוראות החוקה, תמריץ את המחוקק לרון בעניין בכובד ראש כבר בשלבי החקיקה. חוקה בתוספת מנגנון התגברות משפרת אפוא את הסיכוי להשיג את המטרה של דיון מעמיק בשאלות מהותיות בלי לפגוע בעיקרון הבסיסי של הכרעה דמוקרטית.

כפי שכבר צוין, במדינת ישראל נראה שיש לכלול בתמריצים לקיומו של דיון רציני גם שיניים מהסוג שמספק המודל הקנדי, אולם גם הצלחתו של מנגנון כזה תלויה בעיצובו הנכון. כפי שציין המלומד מרק טושנט, בפועל המערכת הקנדית פנתה לקוטב של עליונות בית המשפט, והמחוקק הקנדי כמעט אינו מערער על קביעותיו החוקתיות של בית המשפט, אלא שכפי שהסברתי בהרחבה בספרי, הכישלון אינו אינהרנטי אלא נובע משתי סיבות: ניסוחו העכשווי של המנגנון ככלי להתגברות על הוראות החוקה ולא ככלי להתגברות על פרשנות בית המשפט להוראות החוקה, והאופן שבו נצרב המנגנון בתודעה הציבורית הקנדית, על רקע השימוש הבלתי סלקטיבי של קוויבק בו. שתי החולשות הללו רלוונטיות גם בישראל. פסקת ההתגברות הישראלית מנוסחת במפורש, כאחותה הקנדית, כאמצעי להתגבר על הוראות חוק יסוד: חופש העיסוק, ונסיבות לידתה, כמכשיר שהותקן כדיעבד, וכל תכליתו להתגבר על משבר קואליציוני, רק מחזקות תחושה זאת. כדי שמנגנון ההתגברות ישמש כמנוף ליצירת שיח חוקתי מעמיק המחייב את המחוקק לתת את דעתו ברצינות על עניינים מהותיים ובה בעת מותיר בידיו את זכות המילה האחרונה, יש לנסח מחדש ולהתאים את פרטיו למטרה. לפני סיום אציג אפוא באופן תמציתי שורה של עניינים שיש לתת עליהם את הדעת.

ניסוח ומהלך הסברתי. מנגנון ההתגברות צריך להיות מנוסח באופן שייתן ביטוי לתפיסתו כמכשיר לגיטימי לחלוק על בית המשפט בשאלות בעלות אופי חוקתי. נוסח זה חייב להבהיר שלא מדובר בהתגברות על הוראות החוקה אלא בהתגברות על הפרשנות שנתן בית המשפט להוראותיה בנסיבות המקרה הנדון תוך אימוץ פרשנות חליפית, לגיטימית לא פחות. אך בניסוח הלשוני לא די. אימוצו של המנגנון חייב להיות מלווה במהלך ציבורי שיסביר את משמעותו הדליברטיבית וידגיש את הלגיטימיות שבשימוש בו. בלי שני אלה, קרוב לוודאי שמנגנון ההתגברות יהפוך לאות מתה.

קציבת זמן ההתגברות? הנוסח של פסקת ההתגברות המופיעה בחוקי־יסוד: חופש העיסוק מגביל את תוקף ההתגברות לארבע שנים לכל היותר. כידוע, עד היום נעשה בישראל שימוש בפסקת ההתגברות פעם אחת בלבד. לאחר שחלפו ארבע שנים, ביקשה הכנסת לשוב ולחוקק את החוק. כדי להימנע מהצורך לעשות זאת מחדש כל ארבע שנים, תיקנה הכנסת את חוק היסוד והוסיפה סעיף משנה שביטל את תנאי התפוגה בנוגע לחוק האמור. מדובר היה במהלך מגוחך שהותיר בטקסט החוקתי של מדינת ישראל סעיף שלא רק נועד למטרה אחת ויחידה אלא שלעולם לא ניתן יהיה להשתמש בו שוב. לטעמי, הצבה של מגבלת זמן אינה עולה בקנה אחד עם הנחת יסוד שבבסיס המודל הדליברטיבי, ולפיה בכפוף להבטחת רצינות תהליך קבלת ההחלטות, הכרעת הרוב הדמוקרטית היא שצריכה לגבור. לפיכך אני סבור שמשעה שהשיח החוקתי הסתיים, וכל עוד הכנסת לא קיבלה את עמדת בית המשפט, מן הראוי להשאיר את החוק שהתקבל תוך שימוש במנגנון ההתגברות על כנו, מבלי להגביל בזמן את תוקפו.

שימוש מאוחר בלבד או גם שימוש מוקדם? האם צריך להתנות את השימוש בפסקת ההתגברות בתנאי שבית המשפט כבר הביע את דעתו נגד חוקתיותו של החיקוק או שיש לאפשר שימוש בפסקת ההתגברות גם כבטוחה מפני פסילה עתידית אפשרית? כיום הן בקנדה והן בישראל שני השימושים אפשריים, אך המלומד צבי כהנא טוען ששימוש בפסקת ההתגברות ככלי מניעה, בעת חקיקת חוק ובטרם נפסל בידי בית המשפט, יאפשר למחוקק להכריע בעניינים מהותיים בלא דיון מספק בערכי היסוד המעורבים, ולפיכך תוחמץ המטרה של שדרוג השיח בעניינים חוקתיים. טיעון זה נראה בעיני משכנע, ולפיכך מוצע לשלול אפשרות של שימוש מוקדם בפסקת ההתגברות ולאפשר שימוש מאוחר בלבד.

דרישת הרוב. האם להתנות את ההתגברות בדרישת רוב מיוחס ואם כן, עד כמה להקשיחה? בלי להעמיק בדיון אומר רק זאת: דרישת רוב מיוחס תקשה את השימוש במנגנון ותחייב את התומכים בו לבסס היטב את עמדתם, דבר המשרת את מטרת המודל הדליברטיבי, אולם העמדת הרף על רוב גבוה מרוב מוחלט אינה מתיישבת עם ההנחה שהוזכרה לעיל, ולפיה בכפוף להבטחת רצינות התהליך, הכרעת הרוב הדמוקרטית היא שצריכה לגבור. מוצע אפוא לאמץ את הרף הקיים היום הדורש רוב מוחלט.

ציטוט מוצע: גדעון ספיר "עוד בעניין מנגנון ההתגברות" **רשות הרבים** (24.11.2022).